

3. Інформація щодо виконання Державного бюджету України за 2009 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16724385>.

4. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011–2015 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.09.2010р. №1900-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1/rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1900-2010-%F0>

УДК 336.27 (091)

Л.М. Томаневич

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Здійснено аналіз державного та гарантованого державного боргу України у порівнянні з іншими країнами світу, запропоновано механізм управління державним боргом з огляду на економічну та політичну ситуацію у світі.

Ключові слова: державний борг, гарантований державний борг, внутрішній державний борг, фінансова політика, дефіцит державного бюджету, дохідність, позики, кредитори.

Осуществлён анализ государственного и гарантированного государственного долга Украины в сравнении с другими странами мира, предложен механизм управления государственным долгом с учетом на экономическую и политическую ситуацию в мире.

Ключевые слова: государственный долг, гарантированный государственный долг, внутренний государственный долг, финансовая политика, дефицит государственного бюджета, доходность, заём кредитеры.

The article deals with the analysis of the direct and guaranteed debt of Ukraine in comparison with other countries of the world. The mechanism of the regulating of the public debt due to economic and political situation in the world is proposed.

Key words: public debt, guaranteed public debt, domestic public debt, fiscal policy, fiscal deficit, yield, loans, lenders.

Постановка проблеми. Повага до держави та її репутація в світі визначається насамперед реальністю виконання конституційних зобов'язань, забезпеченням належного рівня життя громадян і суспільства, спроможністю дієво впливати на формування ВВП, політичною стабільністю, екологічною безпекою та забезпеченням показників ін-

дикаторів стану національної безпеки в цілому. Світова фінансова криза сприяла зростанню дефіциту ресурсів і передусім фінансових ресурсів держави. Отже, вивчення особливостей макроекономічного середовища, в якому відбувається стрімке зниження рівня життя населення при щорічному зростанні державного боргу, є одним із актуальних і першочергових завдань держави.

Світова фінансова криза сприяла зростанню дефіциту ресурсів та насамперед фінансових ресурсів, що й спричинило зростання державного боргу як в Україні, так і в багатьох країнах світу.

Стан дослідження. Державний борг є предметом дослідження і дискусій багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Проблематику, пов'язану із державним боргом та наслідками його існування, досліджували: Р. Барро, В. Дудченко, А. Лернер, Ф. Модильяні, О. Мельник, Ю. Матвєєва, Т. Вахненко, В. Геєць, О. Заруба, П. Кругман, З. Луцишин, В. Лисинецький, В. Козюк, О. Карапетян, В. Шевчук, В. Юрчишин, та багато інших. Враховуючи те, що упродовж останніх років мало місце зростання державного боргу у багатьох країнах світу, тому значного дослідження потребує проблема управління державним боргом, яку необхідно розглядати як з точки зору важливості для фінансової політики держави, так і з позицій розвитку національної економіки.

Мета дослідження. Визначити основні причини формування державного та гарантованого державного боргу, проаналізувати політику обслуговування та управління як внутрішнім, так і зовнішнім боргом, запропонувати шляхи удосконалення управління державним боргом з використанням зарубіжного досвіду.

Виклад основних положень. Світовий досвід і практика показують, що країни, які залучають будь-які позики, збільшуючи тим самим державний борг, підпадають під значний ризик. Адже суми відсотків досить часто перевищують суми його чистого приросту і сприяють зростанню суми, котру держава заборгувала як зовнішнім, так і внутрішнім кредиторам. За наявності боргу державний апарат не може ефективно регулювати економіку країни, оскільки значна кількість доходної частини йде на покриття боргів, при цьому скорочуються інші статті витрат, знижується рівень економіки, рівень сукупно виробленої продукції, що призводить до зниження рівня життя людей та добробуту держави в цілому.

Фінансово-економічна криза та економічна рецесія, яка охопила усю глобальну економіку, насамперед проявилася в країнах які характеризувались слабкою виробничою структурою, значними державними видатками та низькою конкурентоспроможністю. Водночас, удару кризи зазнали й ті економіки, які були представлені наукомісткими

виробничими секторами, зокрема Ірландія, Ісландія, Іспанія. До країн, які виявили ознаки боргової кризи та збільшили ймовірність оголошення їм дефолту, потрапили в основному країни Західної Європи, так звані «країни свині», Португалія, Італія, Греція, та Іспанія. З борговою кризою зіштовхнулися також Ісландія, Бельгія та Угорщина. Статистика також вказує на фіскальну нестабільність Спільного ринку ЄС та європейського економічного простору (European Economic Area).

Доцільно зазначити, що боргові кризи у світовій економіці поглиблюються, в тому числі через недостатні доходи від зовнішньоекономічних операцій, якими не можуть бути покриті їхні зовнішні зобов'язання.

Отже, розгляд даної проблеми потребує правильного визначення реального стану економіки, стану грошового обігу, рівня доходності й терміну чинних позик, пільг, які надаються кредиторам, та науково обґрунтованих підходів до управління державним боргом як з точки зору важливості для фінансової політики держави, так і з позиції розвитку національної економіки, що є на часі.

Проаналізуємо динаміку сукупного державного боргу та гарантованого державного боргу України і світовий досвід управління державним боргом.

Поступове зростання загального державного боргу України розпочалося з 1992 року і обумовлювалося різними чинниками: дефіцитом державного бюджету та платіжного балансу, високою залежністю від імпорту енергоресурсів, неефективним і нецільовим використанням залучених кредитів, високою доступністю фізичних осіб до мікрокредитів, відсутністю належного контролю за цим процесом, несприятливим інвестиційним кліматом та іншими чинниками. Формування та стрімке зростання державного боргу було пов'язане з бюджетними дефіцитами, що мали місце до 2000 року.

Загальний дефіцит бюджету є досить суперечливим показником для оцінки бюджетної безпеки. Бюджетний дефіцит – явище майже постійне в економіці кожної країни. Традиційно вважають, що збалансування бюджету є об'єктивною вимогою економічного розвитку держави. Але часто дефіцит бюджету вважається засобом для пожвавлення економічного життя, насамперед для зростання виробництва та його ефективності. У сучасній світовій економіці має місце тенденція до стабілізації бюджетного дефіциту на рівні 3–5% ВВП.

За Маастрихтськими критеріями, бюджетний дефіцит не повинен перевищувати 3% ВВП. Тому це значення доцільно взяти за критерій при оцінці стану безпечного функціонування бюджетної системи.

З огляду на світовий досвід, порогові значення складових державного боргу – внутрішнього та зовнішнього боргів – становлять,

відповідно, 30 та 25% до ВВП. Рівень перерозподілу ВВП через консолідований бюджет відображає рівень фіскального тиску на економіку. З досвіду розвинутих країн світу, цей показник не має перевищувати 40%.

Відповідність показників бюджетної безпеки їхнім пороговим значенням доцільно розглядати в динаміці, проводячи моніторинг усіх зазначених індикаторів. Це дасть можливість вчасно й ефективно запровадити комплекс заходів для протидії наявним і потенційним загрозам у бюджетній сфері.

Зазначимо, що прийняття бездефіцитного державного бюджету на 2000 та 2001 рр. дещо стабілізувало економічну ситуацію. Але основні причини та джерела дефіциту і насамперед незбалансованість державного споживання і фінансових можливостей залишалися, що й призвело до подальшого зростання сукупного державного боргу. Видатки державного бюджету також є індикатором бюджетної безпеки держави, оскільки за своєю економічною сутністю виступають інструментом досягнення критерію справедливості й корисності для кожного члена суспільства. Питання оптимального рівня державних витрат і, відповідно, ефективного управління ними має бути одним із ключових у практиці державних фінансів. З огляду на світовий досвід, безпечно значення цього індикатора визначено в обсязі 20%.

Звернемо увагу, що державний борг має економічно обґрунтовані межі і його величина є індикатором стану економіки та фінансів держави, ефективності функціонування урядових структур. Нині державний борг для країн з ринковою економікою об'єктивно обумовлений. З одного боку, державні запозичення сприяють економічному зростанню, а з іншого – збільшують навантаження на державний бюджет. Тому необхідно знайти оптимальне співвідношення між інвестиціями, економічним зростанням і запозиченнями. Є різні оцінки критичного рівня державного боргу щодо можливостей країни з його обслуговування. Міжнародний банк реконструкцій та розвитку вважає, що критичний рівень державного боргу – це 80–100% ВВП. У свою чергу, Маастрихтський договір для країн-учасниць Європейського валютного союзу передбачає застосування обмежень на зростання державного боргу в межах 60% ВВП [1].

Деякі економісти стверджують, що залишаючись достатньо високим, рівень державного боргу України водночас не є критичним. Так, розмір державного та гарантованого державного боргу станом на 31 грудня 2007 року становив 88,7 млрд грн., станом на 31 грудня 2008 року цей показник становив уже близько 316,9 млрд грн. Отже розмір державного та гарантованого державного боргу за цей період зріс на 228,2 млрд грн., тобто збільшився більше, ніж у 3,5 рази [4].

У 2008 році прями́й зовні́шний борг зріс з 53,5 млрд грн., до 135,9 млрд грн., у 2009 році, тобто збільшився на 82,4 млрд грн., або на 154,1%. Перевищення фактичного обсягу державного боргу над граничним становить 18,2 млрд грн., що було спричинене стрімким зростанням курсів іноземних валют: Так, на початок 2008 року офіційний курс становив 5,05 грн. за дол. США, а на 31 грудня 2008 року – 7,7 грн. за дол. США. Таке падіння національної валюти, спричинене негативним впливом світової фінансової кризи, не було передбачено державним бюджетом, а його показники було розраховано виходячи із прогнозованого курсу 5,1 грн. за дол. США [5].

У 2009 році державний борг також суттєво збільшився і становив 227 млрд грн. (71,63%) або 28 млрд дол. США [6].

Станом на 31.01.2010 р. державний та гарантований державний борг України становив 301538 7472, 28 тис. грн., або 37686 690, 45 тис. дол. США, у тому числі державний та гарантований державний зовнішній борг становив 195286531,99 тис. грн. (64,76% від загальної суми боргу), внутрішній борг становив 106252 215, 29 тис. грн. (35,24%), або 13279535 тис. дол. США [5].

Загальна сума державного та гарантованого державного боргу України за 2010 рік збільшилася на суму понад 114 млрд грн., що становила 40% від ВВП [7].

Важливим є і той факт, що починаючи з 2007 року, значно зріс державний борг за ставкою МВФ (від 2,178 млрд грн. до 102,998 млрд грн.). Ця ситуація пояснюється тим, що з настанням фінансової кризи уряд почав залучати кредити МВФ для збереження стабільності банківського сектора країни та стабілізації національної валюти, також частина цих коштів використовувалась і для покриття державного боргу [8].

Якщо ж брати до уваги проаналізований у роботі період (2007–2010 роки), то ми бачимо, що розмір державного та гарантованого державного боргу зростав з року в рік, а найбільшого зростання досягає саме зовнішній борг, як прями́й, так і гарантований. Якщо ж розділити весь борг України на щойно народженого і дуже старого мешканця, то на кожного з нас припадає понад 10 тис. грн. Отже, дана проблема повинна стати негайним предметом розгляду як на державному рівні, так і на науковому з використанням зарубіжного досвіду. На нашу думку, управління державними боргом – це один із напрямів економічної політики держави і визначення боргової стратегії держави, раціонального використання бюджетних коштів, вибору видів запозичень, визначення їх обсягів, періодичності здійснення емісії та механізму реалізації.

Отже, дана проблема є актуальною не тільки для України, але і для багатьох країн світу та країн Європейського Союзу. Динаміку державного боргу країн зображено на рисунку.

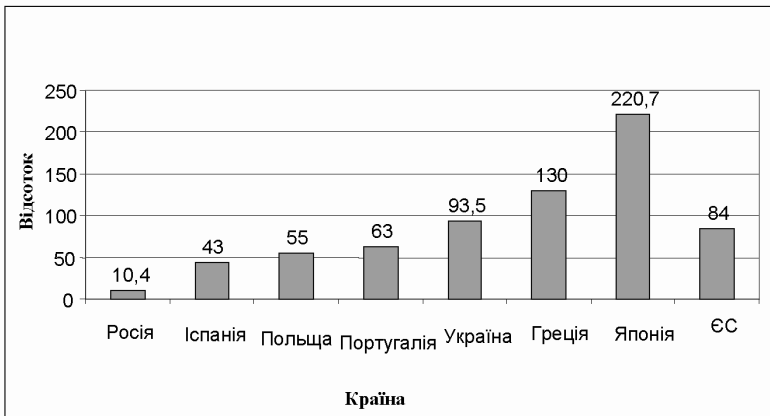

Рис. Динаміка державного боргу країн у 2010 році

Проаналізуємо діючу систему управління державним боргом на прикладі Португалії, та заходи, які застосовуються при побудові ефективної системи управління та контролю у сфері державного боргу.

Зауважимо, що період з 1997 по 2006 рік номінальний державний борг Португалії в доларовому еквіваленті зріс більш як удвічі, з 61 млрд дол. США у 1997 році до 135 млрд дол. США у 2006 році. При цьому співвідношення державного боргу до ВВП в останні три роки перетнуло межу в 60%, і станом на кінець 2006 року цей показник становив вже 68,5%. Разом з тим, порівняно з іншими країнами Євросоюзу, показник співвідношення державного боргу до ВВП у Португалії знаходиться нижче середнього значення – 69%., а в окремих країнах цей показник сягає 100% і більше (Італія, Греція) [10] Виходячи щорічно на внутрішній ринок запозичень, Уряд Португалії застосовує два типи внутрішніх цінних паперів: державні (урядові) бонди з фіксованою процентною ставкою та казначейські векселі. Переважно здійснюється емісія державних (урядових) бондів (6–18 млрд євро щорічно). За 2007–2009 роки активізувався випуск казначейських векселів [9].

Особливий інтерес викликає інформація про досвід Португалії та Великобританії в організації спеціальних урядових офісів з адміністрування борговими зобов'язаннями держави. Функція цього органу полягає в інтегрованому управлінні готівковими залишками і прямим

боргом Португальської Республіки через стабільне виконання боргових зобов'язань республіки; мінімізацію витрат урядового боргу в довготривалій перспективі, ґрунтуючись на урядових стратегіях ризику; оптимізацію управління обігом готівки в державному секторі.

Агентство з питань управління боргом (IGCP) підпорядковане та перебуває під наглядом Міністра фінансів Португалії. Структура IGCP включає: Голову Ради директорів, Раду директорів, Консультативну раду, Аудиторський комітет. Для забезпечення державних інтересів IGCP здійснює свою діяльність, керуючись принципами продуктивності, прозорості та підзвітності й відповідальності.

Діяльність Агентства підлягає нагляду з боку вищої аудиторської установи – Аудиторського суду. Щорічний аудит, який здійснюється Португальським аудиторським судом, зосереджується на обліку та звітності з питань державного боргу; процедурах управління боргом та формуванням ефективної моделі управління.

Використання даної практики є доцільним і для України, адже зміцнення платоспроможності держави лежить у площині прискорення соціально-економічного розвитку, ефективного використання власних матеріальних і фінансових ресурсів, поглиблення процесів ринкової трансформації економіки, поліпшення умов міжнародної співпраці.

Розвиток співробітництва з міжнародними фінансовими інститутами має базуватися на стратегічних пріоритетах економічного і соціального розвитку. При цьому в основу взаємовідносин мають бути покладені наступні засади:

- прискорення ринкової трансформації, забезпечення фінансової стабілізації та інтегрування України в Європейський Союз;

- відповідність до умов кредитування України міжнародними фінансовими інституціями пріоритетам її економічного та соціального розвитку;

- спрямування фінансових ресурсів (запозичень) на забезпечення стабільного економічного зростання;

- здійснення структурних перетворень, формування розвинутого внутрішнього ринку і припинення практики використання позик для фінансування поточних витрат;

- мобілізація та ефективне використання внутрішніх фінансових ресурсів, сприяння надходженню прямих іноземних інвестицій;

- дотримання економічно обґрунтованих та загально визнаних меж і порогів рівня зовнішньої заборгованості відповідно до міжнародних критеріїв платоспроможності держави;

- залучення альтернативних зовнішніх джерел фінансування на основі геостратегічної диверсифікації міжнародних фінансових відносин України.

Управління внутрішнім державним боргом у країнах з розвинутою ринковою економікою тісно пов'язане з операціями центральних банків щодо проведення відповідної монетарної політики. Як відомо, інструментами й засобами здійснення грошової політики в цих країнах є так звані обов'язкові резервні виплати, маніпулювання центрального банку дисконтною ставкою та операції центрального банку на відкритому ринку.

Управління внутрішнім державним боргом України також супроводжується низкою проблем, починаючи зі звуженості поняття державного боргу в українському законодавстві, неврахування такого поняття, як «боргова безпека», що й гальмує прогнозування основних макроекономічних показників соціально-економічного розвитку країни, та створює проблеми в обліку і звітності державного боргу.

Механізм управління державним боргом в Україні відпрацьовується паралельно з формуванням ринкової фінансової інфраструктури і потребує детального розгляду та створення дієвих економічних інструментів з метою регулювання державного боргу.

Висновки. Світовою практикою напрацьовано багато схем, які передбачають зменшення боргового навантаження для країни. Тому для покращення механізмів управління державним боргом України пропонується наступне:

- прийняття Закону України «Про державний борг»;
- реструктуризація існуючого боргу;
- створення спеціального Агентства з питань управління державним боргом;
- сприяння держави у подальшому розвитку ринку державних цінних паперів;
- зниження вартості запозичень;
- мінімізація ризиків пов'язаних із зовнішніми запозиченнями.

Для розв'язання проблем заборгованості в довгостроковому періоді необхідне «оздоровлення» самої економіки, оскільки без забезпечення динамізму її розвитку і реальної, відчутної ефективності фінансова стабільність в країні буде короткочасною і відносною, незалежно від того, які прогресивні фінансові заходи використовуються для її підтримки

1. Вахтенко Т.П. Державний борг України та його економічні наслідки / Т.П. Вахтенко. – К.: Альтепрес, 2008.

2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua.

3. Рожко О.Д. Державний борг у забезпеченні економічного зростання / О.Д. Рожко // Фінанси України. – 2009. – № 1.

4. Царук О.В. Концептуальні основи та статистичні індикатори оцінки боргової безпеки держави / О.В. Царук // Світ фінансів. – 2008. – № 1. – Ст. 45–50.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakony.com.ua/econom.html?catid=48593
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukr.net/.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unian.net/ukr/news/news-399588.html
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.epravda.com.ua/news/2010/09/
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.radiosvoboda.org/
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rbc.ua/
11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.economica.com.ua/top/

УДК 314.7:351,7:314,018

О.Й. Хомин

МІГРАЦІЙНО-ДЕМОГРАФІЧНА БЕЗПЕКА

Розкривається сутність поняття міграційно-демографічна безпека держави. Аналізуються міжнародні, регіональні загрози міграційно-демографічній безпеці держави та її регіонам.

Ключові слова: демографічна безпека, міграційно-демографічна безпека, демографічні загрози, демографічні небезпеки, міжнародна та регіональні міграція.

Раскрывается сущность понятия миграционно-демографическая безопасность государства. Анализируются международные, региональные угрозы миграционно-демографической безопасности государства и ее регионам.

Ключевые слова: демографическая безопасность, миграционно-демографическая безопасность, демографические угрозы, демографические опасности, международная и региональные миграция.

The essence of the concept of migration and demographic security of the state is defined. The international, regional threats of migration and demographic security of the state and its regions are analyzed.

Key words: demographic security, migration and demographic security, demographic threats, demographic risks, international and regional migration.

Постановка проблеми. Здобуття незалежності та зміни сформованої десятиріччями виробничої структури призвели до вивільнення великої кількості зайнятого населення. Неможливість працевлашту-